

Pavel ȚUGUI

Premiera operei *Oedipe*, 1958 Festivalul și Concursul Internațional „George Enescu”

(II)

Consiliul artistic al TOB a inclus opera *Oedipe* în programul stagiunii 1956/57, pentru începerea repetițiilor pe scenă. Regia a fost preluată de către J. Rânzescu, iar conducerea artistică a spectacolului - în calitate de dirijor - și-a asumat-o C. Silvestri.

Pentru că există unele neclarități cu privire la funcțiile oficiale deținute de C. Silvestri în perioada noiembrie 1953-1960 precizez: C. Silvestri este numit în noiembrie 1953, prin ordin al ministrului Culturii, director general artistic al TOB, postul său figurând în statul de plată de la Departamentul Artelor din minister [director gen., P.Ț]. Începând cu vara lui 1955, postul a fost transferat la TOB, unde maestrul avea și normă de dirijor. În 1956 a fost inclus în delegația de compozitori ce s-a deplasat în Belgia și Franța, iar la întoarcere s-a angajat în organizarea concertelor cu creații enesciene și conducerea muzicală a operei *Oedipe*. În dec.1956 a solicitat ministerului să numească un director-muzician care să rezolve complicatele probleme administrative și de organizare ale „combinatului artistic”- cum era denumit metaforic atunci TOB. Ministerul a decis (la începutul lui '57) să-l transfere ca director general administrativ pe dirijorul C. Bugeanu, șeful Orchestrei Cinematografiei, care era și consilier al șefului Departamentului Culturii, C. Crăciun. Directoratul lui C. Bugeanu la TOB a durat până la sfârșitul lui mai 1957, deci după constituirea Comitetului de organizare a Festivalului. Deoarece C. Bugeanu a preluat sarcina de secretar al Comitetului de organizare, Ministerul și Secția de Știință și Cultură au transferat ca director general administrativ la TOB pe regizorul Victor Panait Cottescu, de la Opera Română din Cluj. De menționat că cei trei muzicieni dețineau și posturi de profesor universitar la Conservatorul din București - primii doi, iar V.P. Cottescu, la cel din Cluj, situație permisă atunci de legislația muncii...

*

La sfârșitul lui 1956, Nicolae Călinoiu - instructor în Secția de Știință și Cultură pentru domeniile muzicale - m-a informat că la TOB sunt discuții și nemulțumiri în legătură cu distribuția rolurilor pentru spectacolul *Oedipe*. Am stabilit ca *orice amestec să fie evitat*, singurul organism decizional fiind - în exclusivitate - Consiliul Artistic al Teatrului de Operă și Balet. Controversele și neînțelegerile au continuat, iar C. Crăciun și I. Pas mi-au comunicat, în ian.1957, că va trebui să-i însoțesc la Cluj pe C. Silvestri, E. Massini și J. Rânzescu, deoarece vor să vizioneze unele spectacole de la Opera Română. Cei doi au considerat nimerit ca P. Ț. să-i însoțească la Cluj pe Silvestri, Massini și Rânzescu în virtutea antecedentelor, a contactului direct pe care îl avusese cu artiștii operelor din Cluj și implicarea sa în rezolvarea problemelor și nemulțumirilor legate de viața și de recunoașterea oficială a meritelor activității lor [între 1952-1955]. Călătoria la Cluj s-a amânat până în martie, pentru că Silvestri a plecat în turneu în URSS, apoi în Anglia și Belgia, unde pe lângă concerte a realizat și imprimări. [cf. *Muzica*, nr.2/1957.]

Ne-am deplasat la Cluj înainte de plecarea lui C. Silvestri la Festivalul și Concursul „Primăvara la Praga”, unde fusese invitat în juriu și în calitate de dirijor. Pe parcursul călătoriei s-a vorbit despre aventura artistică a lui Silvestri în URSS, Anglia și Belgia, despre întâlnirile sale cu celebrități ale muzicii, concerte, colocvii artistice - mai ales la Paris. Maestrul a stăruit asupra întâlnirilor cu Yehudi Menuhin și J. Barbirolli, cu care a discutat - spunea Silvestri - despre Festivalul „George Enescu”, premiera bucureșteană a operei *Oedipe* ș.a. Spre surprinderea mea, în gara din Cluj ne-a întâmpinat o selectă delegație a Operei Române și a Conservatorului „Gh. Dima” - semn că vizita artiștilor de la TOB fusese convenită anterior între direcțiile Operelor din București și Cluj!

Vizita la Cluj s-a centrat pe vizionarea spectacolelor cu *Tânăra Gardă* și *Halka* și audierea artiștilor *David Ohanesian* și *Ion Piso*, urmate de discuții între muzicienii oaspeți și regizorii și dirizorii de la Opera Română din Cluj. Îmi amintesc că Silvestri, Rânzescu și Cottescu au stăruit asupra timbrului „profund” al lui Ohanesian, „aspru”, de bariton cu „puternice accente de bas”, cu o „fizionomie mediteraneană”, Silvestri caracterizându-l ca „descendent armean” cu „statură herculeană”. Massini a remarcat tonul „profund tragic” al vocii baritonului. Și I. Piso s-a bucurat de aprecieri: „tenor cu temperament mediteranean”, „discurs de amplitudine”, „ținută statuară încântătoare”. Au fost făcute - discret - și comparații, Silvestri și Massini referindu-se la câteva voci ale scenei bucureștene. La întâlnirea finală, Silvestri a afirmat, printre altele, că în creația muzicală românească actuală domină influența muzicii clasice europene, fără să se acorde atenția cuvenită și mijloacelor de expresie specifice compozitorilor moderni, precum Stravinski sau Schönberg, idee - împărtășită de cei prezenți - pe care marele dirijor o va dezvolta în interviul acordat lui A. Cassvan, în *Contemporanul* din 6 sept. 1957. Înainte de plecare, C. Silvestri, J. Rânzescu, E. Massini, V. P. Cottescu, E. Lazăr și P. Ț. l-au întâlnit pe David Ohanesian și l-au întrebat dacă ar fi dispus să se mute, un timp, la București pentru a participa la repetițiile pentru *Oedipe*, în acest sens primind sprijinul Ministerului și al TOB. Panait Cottescu l-a asigurat pe tânărul solist că postul de la Opera din Cluj - cu salariul corespunzător - rămâne neschimbat, deocamdată...

Sedinta organizată de miniștrii adjuncți ai Învățământului și Culturii - C. Crăciun și I. Pas - (la mijlocul lui aprilie '57) - a întrunit personalitățile care-și asumaseră răspunderi în organizarea Festivalului și pregătirea premierei *Oedipe*. Reprezentanții TOB (C. Silvestri, J. Rânzescu, C. Bugeanu, E. Massini, V.P. Cottescu și Gh. Kulibin) au prezentat stadiul pregătirilor pentru începerea repetițiilor. Secretarii Uniunii Compozitorilor (I. Dumitrescu, A. Mendelsohn, Z. Vancea) și directorul Direcției Muzicii din minister au vorbit despre programul concertelor, al concursurilor, despre alcătuirea juriilor, răspunsurile primite la invitații și corespondența cu străinătatea, despre chestiuni de ordin financiar și administrativ. Cel mai discutat a fost proiectul de program, la care s-au propus amendamente. I. Dumitrescu și P. Ț. au relatat rezultatele inițiativelor editoriale din 1955. La ESPLA - secția de artă (responsabil Ionel Jianu) se tipăriseră, în condiții satisfăcătoare, 6 lucrări simfonice de G. Enescu și 15 titluri din creația *camerală*, în marea lor majoritate prezentate în *primă audție* în România. Revista *Muzica* (redactor Tudor Andrei) a tipărit 7 titluri din *muzica de cameră* enesciană. La ESPLA a apărut, în iulie 1956, volumul *George Enescu și opera sa Oedipe*, de Lucian Voiculescu, [310 pagini, într-un tiraj de 8100 ex.] cuprinzând articole și unele documente publicate în România la moartea marelui compozitor. P.Ț. a informat că este programată, pentru 1958, apariția volumului *Tragicii greci. Antologie*, care include și tragedia lui Sofocle *Oedipe-rege* (trad. Dan Botta). C. Silvestri și J. Rânzescu au exprimat dorința de a se consulta asupra montării operei lui Enescu, nu numai cu traducătorul libretului (Em. Ciomac), ci și cu traducătorul tragediei lui Sofocle - scriitorul *Dan Botta* - și cu profesorul *D.M. Pippidi*.

În demersul euristic, ferit de hiperbolizări pripite, nu ezită să susțin acuratețea proiectului constructiv al Festivalului și Concursului Internațional „George Enescu”, în stare să depășească contingentul, cu toată problematica lui mai mult sau mai puțin ocazională, efemeră. Ideile și acțiunile noastre n-au avut nici o conotație politico-ideologică, ci doar năzuința rațională de a umple *un gol* artistic moștenit - din varii motive - de la generațiile anterioare ce au guvernat treburile cultural-artistice în România. Singura interpretare adecvată poate avea în vedere pasiunea în înfăptuirea dezideratelor naționale de care eram răspunzători, contrapusă poziției unor persoane din instanțele supreme de decizie care priveau cu neîncredere și rezerve strădania noastră, care formulau critici... Cu toate acestea, voința de realizare a proiectelor gândite și începute a rămas nezduncinată...

La 4 mai 1957 are loc ședința de constituire a Comitetului de organizare a primului Festival și Concurs Internațional „George Enescu”, în prezența a numeroși reprezentanți ai intelectualității bucureștene și a factorilor responsabili din domeniile cultural-artistice. În Comitet au fost aleși: acad. Tr. Săvulescu (președinte), I. Pas și acad. M. Jora (vicepreședinți), C. Bugeanu (secretar); membri: M. Andricu, G. Avachian, G. Breazul, D. Bucholz, P. Constantinescu, D.Gh. Dinicu, R. Drăghici, I. Dumitrescu - președintele Uniunii Compozitorilor, G. Georgescu, V. Jianu, A. Mendelsohn - secretar al Uniunii, Fl. Muzicescu, C. Silvestri, Z. Vancea - secretar al Uniunii și Ov. Varga. Membrii Comitetului de organizare s-au constituit în grupuri de lucru și au preluat toate lucrările (actele) de la Direcția Muzicii, Uniunea Compozitorilor și TOB, asumându-și legal, conducerea acțiunilor privind Festivalul și Concursul, inclusiv gospodărirea bugetului aprobat de Consiliul de Miniștri. Membrii Comitetului de organizare au avut dreptul să apeleze la serviciile instituțiilor de stat și politice, partea tehnică fiind asigurată de salariați din minister, TOB, Filarmonică, Academie, puși temporar la dispoziția președintelui, vicepreședinților și secretarului Comitetului de organizare. Adoptarea sistemului de lucru - relativ rigid - și-a dovedit eficiența în timpul desfășurării Festivalului și Concursului.

Anii 1957 și 1958 au fost deosebit de generoși pentru muzicienii români vârstnici și tineri, dându-le posibilitatea să se manifeste pe scenele din țară și, în mod special, în marile centre europene cu tradiție cultural-artistică. La Paris, după turneul lui Constantin Silvestri (ian.1957) urmează concertele cu Orchestra Radiodifuziunii și a Filarmonicii franceze dirijate de Alfred Alessandrescu. La comemorarea lui George Enescu - din 4 mai 1957 - asistă, pe lângă francezi-prieteni ai României, precum Marcel Mihalovici, sculptorița Margareta Lavrilier-Cosăceanu, Claude Fernet ș.a., o delegație de muzicieni români. Frații Valentin și Ștefan Gheorghiu, Marie Thérèse Challey (violă) și Nicolas Astrisidis (pian) susțin un recital cameral urmat de cronici elogioase în presă, la Radio-ul și Televiziunea franceză. Pianistul Mândru Katz susține concerte la Paris, apoi este invitat în Islanda și Anglia. Succese răsunătoare înregistrează în Anglia și violonistul Ion Voicu, artist emerit. Relațiile artistice româno-franceze au evoluat ascendent, după anul 1955, încât Jacques Bourgeois publică, la Paris, un articol în care propune «*un pact muzical între România și Franța*», pornind de la evocarea manifestărilor din Franța, dedicate lui George Enescu, cu participarea *pianistului Valentin Gheorghiu, a violonistului Ștefan Gheorghiu și a altor interpreți*. Formulează propuneri concrete pentru ca Franța «*să cunoască și fiii spirituali ai lui Enescu*». Salută revenirea pe scenele pariziene și ale altor metropole apusene a lui C. Silvestri, G. Georgescu, Al. Alessandrescu, a fraților Gheorghiu, M. Katz, «*virtuozi de clasă internațională*» și mărturisește că le-a admirat pe Zenaida Pally și pe Maria Tănase.

C. Silvestri este prezent și la Praga, unde participă la omagierea lui Mozart, alături de mari dirijori - Mravinski (URSS), Széll (SUA) și alții. Valentin Gheorghiu este invitat în juriul concursului de pian și susține concerte la Brno și Bratislava.

În *Contemporanul* (1 mai 1957) apare o fotografie *Enescu și J. Menuhin*. Fostul elev al lui Enescu transmitea - prin corespondentul nostru de presă la Varșovia - sincerele sale salutări muzicienilor români, cu promisiunea de a ne vizita în curând țara: «*Silvestri*

mi-a făcut o invitație agreabilă... voi veni desigur. Zilele când am concertat ultima oară la București alături de Enescu mi-au rămas vii în memorie.»

Remarcabilă și cu numeroase premii și medalii s-a soldat prezența tinerilor artiști lirici și instrumentiști la concursurile internaționale din Elveția, Italia (Vercelli), Franța (Toulouse), Belgia (Verviers), Moscova (Festivalul Internațional al Tineretului și Studenților). Ziarele belgiene scriau că *N. Herlea ...este dotat cu voce splendidă de ampoare și calitate*. Ziarele din Geneva elogiau talentul lui *L. Konya*, arta încântătoare a *Magdei Ianculescu, Dan Iordăchescu, Teodora Lucaciu, Mihaela Botez, Valentin Loghin* și *Vladimir Orlov*.

În sept.1957 Ministerul Învățământului și Culturii, Ministerul Afacerilor Străine, Academia și Uniunea Compozitorilor au primit concursul Guvernului Austriei și al Primăriei Vienei pentru organizarea unui set de manifestări în „orașul primei ucenicii a lui Enescu”. S-a dezvelit o placă comemorativă, în prezența delegației române formată din *I. Dumitrescu, Z. Vancea, acad. T. Vianu* și artiștii *Valentin* și *Ștefan Gheorghiu, Iolanda Mărculescu* și *Radu Drăgan*. S-a organizat un Comitet festiv George Enescu, între membri figurând primarul Vienei și celebrul dirijor Herbert von Karajan. Concertul omagial a cuprins, în prima parte, *Sonata a III-a pentru pian și vioară, în caracter popular românesc, lied-uri* de Enescu și Jora, iar în partea a doua, soliști ai Radiodifuziunii austriece - sub bagheta lui Karl Etti - au interpretat *Simfonia de cameră* de G. Enescu. Delegația română a făcut vizite lui Herbert von Karajan, la Ministerul Învățământului Public și la Universitatea din Viena, al cărei rector era Erich Schenk. La Festivalul de la Salzburg - din același an - vor asista, ca invitați ai unor colegi de la Teatrul Dramatic vienez, regizoarea Marietta Sadova și Costache Antoniu, care au fost încântați de spectacolul *Nunta lui Figaro* - în care *Contesa* era interpretată de Elisabeth Schwarzkopf, dirijor fiind H. von Karajan. [cf. *Contemporanul*, 6 sept.1957, p.4.] La București, cei doi artiști visează un „Septembrie însorit... o lume dornică să ne cunoască prin limbajul artei muzicale și teatrale.” În același număr al *Contemporanului*, C. Silvestri mărturisea că le-a ascultat pe Clara Haskill - „originară... de pe meleagurile noastre” - și pe Elisabeth Schwarzkopf, ca în final să puncteze gândurile arzătoare ale tinerilor compozitori români: «*Nu este admisibil ca un compozitor care trăiește în 1957 să se exprime în limbajul lui Brahms sau Ceaikovski, ceea ce nu-l obligă să abordeze neapărat mijloacele de expresie ale lui Schönberg.*» În muzică nu sunt „rețete”- sublinia compozitorul.

*

Montarea operei *Oedipe* la TOB a solicitat eforturi artistice și intelectuale apreciabile din partea regizorului J. Rânzescu, a dirijorului C. Silvestri și a colaboratorilor lor C. Bugeanu, V.P. Cottescu, Gh. Kulibin, R. Laub, E. Massini și colectivul de interpreți.

Silvestri și Rânzescu au organizat o întâlnire cu profesorul D.M. Pippidi, cu Em. Ciomac și încă doi cercetători, specialiști în literatura elenă - *Sofocle*. Am asistat la un colocviu asupra tragediilor lui Sofocle și a libretului lui Fleg, asistența acceptând ideile profesorului Pippidi: *Oedip-rege* este o tragedie „a năzuinței spre lumină”; eroul caută „taină ce-l înconjoară”; este victimă „a propriei lui cutezanțe” și, de aceea, se prăbușește; frumusețea operei constă în „sfâșietorul contrast între arderea trăirii [...] și amenințarea unei divinități ce nu înțelege și nu iartă”. Descoperirea „păcatelor involuntare” ale eroului - printr-o „anchetă nemiloasă”- se încheie cu biruința Destinului asupra eroului... S-a vorbit despre obligația contemporanilor de a evita denaturările ideilor și sensurilor filosofice din operele sofocleene, fiind evocate opiniile unor exegeți renumiți ai tragediei antice. Artiștii de la TOB au subliniat preocuparea lor esențială: punerea în valoare a mesajului muzicii lui Enescu, regia, decorurile etc., fiind subsumate muzicii. Au fost respinse procedeele de actualizare prin semne exterioare. J. Rânzescu a adus argumente estetice în sprijinul a ceea ce el a numit „supremația discursului muzical”.

În iunie '58, direcția TOB a invitat la o repetiție pe același cercetători, dialogul având substanță profesională. S-a vorbit și despre nevoia imprimării „misterului” în unele scene, deoarece mitologia elenă este dominată de zeiță necunoscută, de unde și aura Fatalității. D.M. Pippidi a oferit colegilor de la TOB volumul *Tragicii greci. Antologie*. [ESPLA, 1958.] O puternică impresie a produs cantitatea materialului documentar adunat de dirijor și regizor despre istoria operei *Oedipe* și spectacolele de la Paris și Bruxelles.

Au mai fost încă două repetiții generale cu invitați. Una la mijlocul lunii august, la care au asistat persoane de la Ministerul Învățământului și Culturii și Secția de Știință și Cultură. Ultima repetiție generală - din 16 sept., deci în timpul desfășurării Festivalului - i-a avut ca invitați pe oaspeții din străinătate J. Menuhin, Sir J. Barbirolli, C.F. Cillario, D. Oistrach, M. Mihalovici, M. Haas, pe compozitorii M. Jora, S. Toduță, P. Constantinescu, I. Dumitrescu, pe Em. Ciomac, R. Drăghici și cronicarii muzicali de peste hotare. După spectacol au fost felicități dirijorul, regizorul, orchestra și corul, au întrunit aprecieri unanime decorurile și costumele, unii dintre oaspeți elogiind spectacolul comparativ cu versiunile de la Paris și din Belgia, fapt mai mult decât încurajator...

*

La mijlocul lui mai 1958, după tratative între partea română și Departamentul de Stat din Washington, încununate de succes, la care o contribuție semnificativă a avut și dramaturgul A. Baranga - avea o rudă, ce deținea o poziție publică cu influență, pe care a vizitat-o, în SUA - sosește la București Orchestra simfonică din Philadelphia-SUA, sub conducerea lui E. Ormandy. Concertele s-au bucurat de un imens succes, iar mulți dintre membrii ansamblului simfonic, Ormandy însuși, și-au amintit de concertul din 14 mai 1939, când au interpretat, sub bagheta lui Enescu, un program cu prime audiții românești, în SUA, semnate de G. Enescu, M. Jora, N. Otescu, D. Lipatti și A. Alessandrescu. La al doilea concert, la cererea publicului și ca omagiu dedicat marelui Enescu, muzicianul-prieten Ormandy a făcut să răsună, sub cupola Ateneului, *Rapsodia română nr. 1*.

Prezența muzicienilor americani la București a înlesnit stabilirea unor legături instituționale ce s-au soldat cu obținerea unor partituri semnate de G. Gershwin - *Rapsodia Albastră, Un american la Paris* etc. pentru care Oleg Danovschi - în 1960 - va semna coregrafia...

În plin „obsedant deceniu”, anul 1958 debuta cu o „aventură culturală” de proporții, ce deschidea orizonturi și așteptări noi...

Joi, 4 sept. 1958, se deschide - la Ateneu - *Festivalul și Concursul Internațional „George Enescu”*. Mari personalități ale artei interpretative mondiale au onorat evenimentul - omagiu dedicat lui *George Enescu*. Prin prezența lor, compozitorul J. Absil și prof. A. Gertler (Belgia), H. Czerny Stefanska (Polonia), R. Fischer (prof., RDG), H. Gagrebin (prof., Elveția), M. Haas, M. Mihalovici, Y. Astruc, N. Boulanger și M. Bazin (Franța), D. Oistrach, I. Zak, P. Serebriacov și E. Malinin (URSS), A. Plocek (Cehoslovacia), S. Popov și A. Stoianov (Bulgaria), H. Saito (prof., Japonia), C. Zecchi și C.F. Cillario (Italia), J. Menuhin (SUA), Cl. Arrau (Chile), Sir J. Barbirolli (Anglia) ș.a. au făcut ca Bucureștiul să aspire a fi, în acele zile, o adevărată Capitală a Muzicii.

Cunoscute fiind mai vârstnicilor - am să evoc doar acele concerte-eveniment care au definit, în consonanță cu premiera *Oedipe*, atmosfera *Festivalului*.

După concertul Orchestrei Simfonice Radio - cu *Uvertura de concert* și *Suita a III-a* de G. Enescu și *Concertul pentru vioară* de Beethoven, solist D. Oistrach, dirijor C. Silvestri, ce a avut un succes imens (aplauze prelungite, bisuri) - a urmat un concert cameral: prima parte - lieduri de M. Jora, T. Ciorțea, Z. Vancea și P. Bentoiu, interpretate de Arta Florescu, Yolanda Mărculescu, Emilia Petrescu, Valentin Teodorian și Nicolae Secăreanu; partea a II-a - cvartetul de coarde al Uniunii Compozitorilor a interpretat lucrări de L. Feldman și Th. Grigoriu. Sala arhiplină a reacționat incendiar, cu ovații care au

spulberat definitiv falsele păreri cum că publicul bucureștean „nu gustă” muzica de cameră... Setea publicului pentru muzică era atât de mare, încât pentru concertul din 13 sept. - având în program: *Uvertura la Maestrii Cântăreți din Nürnberg* de R. Wagner, *Fantezie pe o temă de Tallis* de V. Williams (omagiu compozitorului, decedat cu câteva luni înainte), Trei schițe simfonice *Marea* de Cl. Debussy și *Simfonia a VII-a* de L. van Beethoven - cererea a fost triplă față de capacitatea Ateneului... Sir John Barbirolli a acceptat să repete a doua zi concertul...

Pe 16 sept., Gala laureaților Concursului Internațional „George Enescu” a stârnit un mare interes, toată lumea fiind dornică să afle cum se clasaseră concurenții români. Așteptările au fost răsplătite: *vioară* - *Șt. Ruha* ..., Premiul I; *V. Cozighian*, Premiul II; ... *D. Podlovski* ..., Premiul III; *pian* - ... *A. Zorleanu*, Mențiune; *Muzică de cameră* - „cea mai bună interpretare a *Sonatei a III-a, pentru pian și vioară, în caracter popular românesc* de G. Enescu”: *Valentin și Ștefan Gheorghiu* - Premiul I; ... *N. Brînduș* - *V. Cozighian* ..., Premiul III.

Zilele de 17 și 18 sept. l-au adus pe scenă pe Yehudi Menuhin. Pe 17, recitalul celebrului violonist - discipol al Maestrului Enescu - s-a prelungit până în miez de noapte, artistul dăruind publicului, pur și simplu electrizat, nu mai puțin de zece bisuri... Pe 18, după recitalul pianistului Claudio Arrau (Mozart, Beethoven, Schumann, Debussy, Liszt) a urmat, seara, concertul Filarmonicii, sub bagheta lui George Georgescu. În program figurau: *Simfonia a II-a* de A. Hacıaturian, *Preludiu și Toccata* de C. Silvestri și J. Brahms, *Concertul pentru vioară*, solist J. Menuhin. Publicul a obținut la bis, prin aplauze frenetice, concluzia părții finale din Concertul de Brahms. Solistul și dirijorul se retrag în culise, dar sala este în delir... Se produce *uluitoarea surpriză*: intră pe scenă, împreună, *Yehudi Menuhin* și *David Oistrach*, urmați de statura falnică a lui *George Georgescu*... zâmbind. Se așterne un moment de liniște, după care uralele umplu cu totul sala. La semnul dirijorului, ca într-un ritual, aula se cufundă într-o tăcere religioasă și sub cupola Ateneului se aude celebrul *Concert pentru două violi și orchestră*, în re minor, de J.S. Bach. Ofrandă mai înălțătoare decât cea adusă de cei doi titani ai violii *Maestrului și Artistului George Enescu* nu exista... Gestul celor doi eminenți interpreți a răscolit publicul... pe treptele Ateneului lumea pășea în liniște, ca în noaptea de Înviere...

*

Toată lumea intelectuală bucureșteană aștepta premiera operei *Oedipe* [tragedie lirică în 4 acte și 6 tablouri (1931), libretul de Edmond Fleg]. A fost nevoie de mare chibzuință în distribuirea biletelor, deoarece au solicitat să participe la premieră și personalități cultural-științifice din Iași, Cluj, Craiova, Timișoara și alte centre culturale, membrii Corpului Diplomatic etc. Situația a obligat pe organizatori ca pentru premiera de luni 22 sept. să emită invitații oficiale personale din partea Comitetului de organizare a Festivalului și Direcției TOB. [Am participat la organizarea a zeci de spectacole-premieră în București, dar pentru premiera *Oedipe* cererile au depășit de vreo patru ori numărul locurilor din sală!]

Conducerea muzicală a spectacolului a asigurat-o C. Silvestri, regia era semnată de J. Rânzescu, orchestra și corul au fost pregătite de Gh. Kulibin, iar decorurile de R. Laub. Susținerea directorului V. Panait Cottescu și a secretarului Comitetului de organizare a Festivalului, Const. Bugeanu - a înlăturat problemele ivite pe parcursul efortului de pregătire a evenimentului artistic. Rolul titular a revenit baritonului D. Ohanesian, detașat la TOB de la Opera Română din Cluj. Rolul Sfinxului l-a deținut Zenaïda Pally, prorocul orb Tiresias - basul Ion Hvorov [tot de la Cluj], locasta - Elena Cernei, Antigona - Maria Șindilaru, Meropa - Maria Săndulescu. În alte roluri: Octav Enigărescu - Tezeu, Viorel Ban - Marele preot, Valentin Loghin - Phorbas, A. Enăceanu, G. Mircea, J. Bănescu ș.a.

Premiera *Oedipe* a constituit proba de originalitate și forță artistică autentică a conducerii muzicale și regizorale (C. Silvestri și J. Rânzescu), reliefând concepția estetică clasic-modernă, de relevare a valorilor muzicale printr-o distribuție curajoasă ce consacră pe scenă câteva personalități din tânăra generație, în primul rând pe David Ohanesian. Construirea regizorală a spectacolului a fost ingenioasă prin inventivitatea și expresivitatea vocal-dramatică conferite rolului fiecărui interpret vocal, dar și Corului. Mișcarea scenică, coregrafia destinată Corpului de balet și execuția impecabilă a partiturii de către Orchestră au sporit caratele de calitate a evenimentului. Spectacolul a fost o revelație atât pentru elita intelectuală românească, cât și pentru oaspeții de înaltă exigență artistică sosiți din străinătate. Succesul opere *Oedipe* pe scena din București a fost imens și tulburător, a provocat emoții și admirație față de geniul lui George Enescu, dar și omagii aduse echipei artistice care a integrat capodopera în ansamblul spiritualității românești, conectată la valorile umane universale.

Am consemnat în volumul *Amurgul demiurgilor...*(1998) impresiile lui G. Călinescu, T. Arghezi, M. Ralea, T. Vianu despre această sărbătoare a muzicii și teatrului autohton. Spectatorii au părăsit sala într-o stare de încântare artistică, incitați de ideea imprevizibilului existenței noastre, a conflictului etern dintre Bine și Rău, dintre fericire și nefericire... Spectacolul a fost un eveniment *unic* în istoria muzicii românești. Ralea și Vianu insistaseră, producând argumente teoretice puternice, asupra concepțiilor originale promovate de Silvestri și Rânzescu, prin îmbinarea procedeelelor clasice cu cele moderne în montarea scenică și orientarea lor către cântăreți din noua generație, revelația fiind David Ohanesian, Elena Cernei, Zenaida Pally, V. Loghin, tineri reprezentanți ai școlii românești de canto.

Conform protocolului, dar și datorită importanței evenimentului, la premieră au fost prezenți și conducători ai structurilor centrale de stat și politice.

Se pare că unii dintre reprezentanții conducerii politice n-au împărțășit aceea explozie de entuziasm și admirație manifestate de spectatori, întrucât a doua zi, matinal, șefa de cabinet a lui L. Răutu - directorul Direcției de Propagandă și Cultură a CC - mă invită la sediul din Piața Republicii. Telefonul matinal m-a descumpănit, căci nu odată asemenea semnale „prompte” mi-au procurat numai neplăceri și necazuri. Am ajuns cu oarecare întârziere. În jurul mesei lungi se aflau acad. Athanasie Joja - vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul Învățământului și Culturii, Constanța Crăciun - locțiitor al ministrului pentru Cultură, Paul Niculescu-Mizil - șeful secției de propagandă, prof. Costin Nădejde - șeful secției școli și, bineînțeles, Răutu. De cum am intrat am observat o atmosferă încărcată - pluteau nedumeriri și întrebări nerostite. Leonte Răutu m-a întâmpinat abrupt: „Ce părere ai despre spectacolul de aseară?” Am răspuns calm și cu convingere: „A fost un spectacol extraordinar, pe măsura și în spiritul cerut de muzica genială a lui Enescu și de capodoperele lui Sofocle.” Am relatat apoi despre munca uriașă a colectivului opere, a lui Silvestri și Rânzescu, a interpreților vocali și a baletului, insistând asupra «creației» lui Ohanesian, a scenei Sfinxului - cu Zenaida Pally - și a concepției regizorale «extraordinară», realizarea în ansamblu considerând-o «unică» în istoria Operei românești. La întrebarea directă - „Ce observații ai?” - am replicat, puțin iritat, că n-am nici o observație, adăugând: „...La capodopere nu se pot face observații. Pe marginea lor, cititorul sau spectatorul recurge la comentarii!”

Răutu a spus că „tovarăși din conducere” au formulat „critici” la „scena Sfinxului”, concepută ca un „ceremonial mistic” și asupra „scenelor din final” în care, de asemenea, predomină „misticismul” și nu „concepția umanismului”.

[Cititorul va înțelege că întreaga convorbire n-a fost imprimată sau stenogramată, astfel că după încheierea ei am notat doar sintagmele ce defineau succint și explicit ideile și care, evident, m-au șocat: am constatat că percepția publicului, a elitei intelectuale este în contratimp cu „percepția” celor „de sus”!]

Considerând că asemenea aprecieri sunt greșite, am arătat că opera lui Enescu are la bază „un libret care pornește de la cele două tragedii ale lui Sofocle Oedip-rege și Oedip la Colona. Compozitorul a creat opera în consonanță filosofico-morală cu operele dramaturgului antic, el nu putea modifica sensul lor primordial”. Regizorul și dirijorul nu aveau nici un drept „să modifice” concepția și spiritul capodoperelor lui Sofocle, preluate de Fleg și Enescu. Ei „au respectat riguros ideile libretului și spiritul muzicii”.

Ath. Joja a ridicat chestiunea „receptării în contemporaneitate” a moștenirii clasicismului elen, sugerând principiul preluării „critice”, al „modernizării”, acceptat de mulți esteticieni, de regizori și dirijori. A amintit despre teoria Iovinesciană „a mutației valorilor estetice”, insistând asupra concepțiilor unor regizori din Germania, Franța și URSS pentru care textul inițial constituie adesea „un pretext artistic”. Concluzia nu era greu de ghicit, căci reputatul logician, într-o manieră prudentă, a subliniat posibila „retușare” a scenelor „incriminate”.

Constanța Crăciun a arătat că principiul „modernizării textelor dramatice și muzicale” de către regizori, dirijori poate fi admis numai dacă textele și ideile autorilor nu sunt modificate sau denaturate. Opera este „o creație personală”, deci „intangibilă”, regizorul trebuie să respecte „discursul și mesajul” autorului. În aceeași ordine de idei a ridicat problema atitudinii regizorului contemporan față de comediile lui Caragiale sau Gogol, satira, ironia autorului din sec. al XIX-lea putând sugera regizorului din sec. XX „actualizări” numai în decoruri, ambient social etc.

Discuția s-a cantonat apoi asupra ideilor de catharsis și hybris, ministrul Joja dialogând cu fiecare din cei prezenți despre semnificația raportului om-zeu în capodoperele anticului Sofocle. A insistat asupra ideilor: Oedip ca iscoditor al enigmei Sfinxului; orgoliul lui de a ghici intrigile zeilor; „cunoașterea de sine” îl duce la „recunoașterea culpei”; numai condamnându-se pentru hybris (îndrăzneala de a depăși pe zei), poate obține iertare. Mi-am îngăduit să observ că „logica interioară a conflictului” n-are nimic cu „misticismul” în accepția sa modernă, opinie împărtășită de interlocutori. În plus, s-au menționat aprecierile elogioase ale lui Marx despre operele lui Sofocle. Răutu - fără să spună cine anume a formulat observații critice asupra spectacolului - a solicitat propuneri pentru modificarea și refacerea scenelor amintite, cu mențiunea că „nu s-ar fi ajuns aici” dacă cei ce-au asistat la repetiții ar fi fost „vigilenți”. Cum admonestarea mă viza direct, iar propunerea mi s-a părut neavenită, m-am ridicat și, cu ton energic, am declarat: „Cultura română are trei genii: Eminescu în literatură, Enescu în muzică și Brâncuși în sculptură. Nimănui nu-i este îngăduit să modifice sau să cenzureze operele lor. Ele trebuie să rămână așa cum le-au făurit...” și - furat de emoție și indignare - am bătut cu pumnul în masă, vărsând cafeaua din cești. Abia am apucat să cer scuze, că Răutu m-a și apostrofat: „așa procedează Țugu... nu te poți înțelege cu el... are obsesii... îi lipsesc discernământul și spiritul de partid...” După câteva minute de tăcere, C. Crăciun a spus: „Leonea, Țugu are totuși dreptate!”

Știindu-i comportamentul de oportunista dezagreabil, mă așteptam la o reacție violentă. Totuși, Răutu a vorbit mai calm despre spectacolul Oedipe, care - zicea el - „ridică probleme foarte complicate”, iar el nu face altceva decât să ne comunice „părerile unor tovarăși din conducere”. În continuare a cerut asistenței propuneri. Ministrul Joja a fost mai explicit. A întrebat dacă e posibilă o „retușare” a scenelor în discuție. Constanța Crăciun, P. Țugu, Costin Nădejde și Paul Niculescu-Mizil au susținut - fiecare cu argumente proprii - imposibilitatea modificării sau opririi spectacolului, astfel că problema - creată fără nici o noimă, de cineva neinițiat în chestiunile de literatură antică, mitologie, muzică și regie - s-a amânat pur și simplu. La despărțire, l-am rugat pe Răutu - în prezența lui Ath. Joja și a Constanței Crăciun - să prezinte conducerii dorința noastră de a ne expune punctele de vedere privitoare la spectacolul Oedipe, în calitate de „investiți cu răspunderi” în domeniile artistice. Răutu a acceptat propunerea, s-a dus la conducere

(probabil la Gheorghiu-Dej) și a venit cu răspunsul negativ: nu este necesară o asemenea discuție. Seara târziu, Ath. Joja m-a informat că a primit indicație de la conducere (n-a pronunțat nume!) ca opera *Oedipe* să rămână în repertoriul TOB, spectacolul să fie programat pentru public, conform posibilităților normale, până la sfârșitul anului 1958. A fost singura concesie!

După încheierea Festivalului, la începutul lui oct.1958, după câteva spectacole cu *Oedipe* - de mare succes în fața melomanilor bucureșteni - C. Silvestri, J. Rânzescu, C. Bugeanu și V. Panait Cottescu m-au invitat intempestiv la TOB. C. Crăciun a comunicat gazdelor observațiile asupra spectacolului și poziția fermă adoptată de conducerea Ministerului și a Secției CC. Schimbul de păreri s-a axat pe raportul dintre regie și textul muzical-literar - un dialog profesional - cei prezenți dezavuând orice imixtiune în partitură, exprimându-și la unison prețuirea pentru munca artistică a realizatorilor magnificului spectacol. Silvestri și Bugeanu au evocat și alte exemple din istoria Operei române care au declanșat dispute artistice, dar și etice, considerându-le elemente pitorești ale evoluției sociale.

Discuțiile în jurul spectacolului *Oedipe* nu s-au încheiat prin verdicte, așa cum ar fi dorit unii lideri pmr-ști, erijați în cenzeni obscuri ai creației artistice, pentru că în ian. 1959, acad. M. Jora și secretarii Uniunii Compozitorilor - I. Dumitrescu, Z. Vancea, A. Mendelsohn - au propus o întâlnire cu L. Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură a CC și acad. Ath. Joja, vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministrul Învățământului și Culturii. Reprezentanții Uniunii Compozitorilor au cerut lui Răutu să participe la întâlnire și C. Crăciun și P. Țugui. Din partea biroului de conducere al Uniunii Compozitorilor, acad. M. Jora a cerut oficial să se renunțe la „observațiile critice” asupra spectacolului *Oedipe*, iar acesta să figureze neîntrerupt în repertoriul TOB în stagiunile următoare 1959/60 etc. Academicianul a considerat neîntemeiate, din punct de vedere ideologic și artistic, „criticile” privitoare la scene „mistice”, aducând argumente pertinente din istoria și filosofia muzicii, atât în ce privește libretul operei, cât și munca lui G. Enescu. Răutu a replicat, în final, că „observațiile tovarășilor” - n-a pronunțat nume - se referă doar la regia scenei Sfinxului și la unele „accente mistice” din finalul spectacolului. A intervenit Ion Dumitrescu care a susținut ideea „misterului” din scena Sfinxului, aducând ca argumente contra tezei de „misticism” studiile unor cercetători francezi și români despre teatrul sofoclean (a citat și pe D. Pippidi), punct de vedere împărțit și îmbogățit cu noi argumente de Ath. Joja. Zeno Vancea a reluat unele argumente din prezentarea acad. M. Jora, punând accentul pe valoarea artistică a textului muzical și a demonstrat, cu numeroase exemple din opere italiene, germane, franceze, ruse (Verdi, Mozart, Beethoven, Wagner, Berlioz, Glinka), că o scenă sau text literar cu sens mistic în muzică devine artă pură, pentru că muzica „purifică” imaginea concretă din realitate... Acad. M. Jora a completat cu întrebarea: «Poate cineva să corecteze sau să critice scene mistice în opera *Boris Godunov*?» Blocat, L. Răutu a cerut scuze celor de față, ieșind „să consulte” pe cineva din conducere. Revenind în birou a declarat că „trebuie totuși revăzută” scena cu Sfinxul și a propus ca „P. Țugui - care a asistat la repetițiile spectacolului în vara lui '58 - să discute „rețușarea” cu regizorul J. Rânzescu.” La acest machiavelism provocator am răspuns imediat că nu pot îndeplini „asemenea sarcină”, deoarece pe parcursul repetițiilor „n-am avut nici o observație asupra regiei”, iar după aceea „am elogiat, de față cu maestrul Bugeanu, munca realizatorilor spectacolului, a măștrilor J. Rânzescu, C. Silvestri, Gh. Kulibin, încât n-am autoritatea morală și intelectuală să cer «modificarea» unor scene din spectacol.” Răutu n-a reacționat. A întrebat-o pe C. Crăciun dacă este dispusă să discute „observațiile conducerii” cu regizorul J. Rânzescu. Și ea a refuzat să discute cu realizatorii spectacolului. Răutu a părăsit din nou biroul, iar la întoarcere a declarat, spre stupefacția celor prezenți, că „tovarășii” [în continuare anonimi] insistă să se facă „rețușuri” la scena Sfinxului și la finalul spectacolului. Dacă nu se acceptă „rețușurile” respective, spectacolul

nu poate fi prezentat publicului. În aceste condiții, datorită verdictului abuziv și iresponsabil al unor lideri pmr-iști, *spectacolul «Oedipe» a fost scos, la sfârșitul lui ian.1959, din repertoriul stagiunii TOB.*

În toamna lui 1959, intervine alt necaz pentru TOB: maestrul C. Silvestri - prim dirijor al Operei - părăsește definitiv România, motivele reale nefiindu-mi cunoscute. Ceea ce știu de la Ath. Joja și C. Crăciun se referă la o întâmplare de la Ambasada RPR din Berlinul de Est - o recepție la care a fost prezent și C. Silvestri, unde au fost discuții, altercații - ce poate fi elucidată prin investigații în Arhiva diplomatică. Alte explicații am primit însă de la soția maestrului, Doamna Silvestri! Viața fiecăruia dintre noi include multe elemente imponderabile... Obiectiv, s-a creat la TOB o situație nouă. Trebuia găsit un alt dirijor. Această importantă responsabilitate artistică și-a asumat-o maestrul Mihai Brediceanu, în toamna anului 1959, când a fost instalat de Minister director al TOB.

Noua conducere a Operei era obligată să participe la organizarea celui de-al doilea Festival și Concurs Internațional „George Enescu”, programat pentru sept.1961, astfel că trebuia limpezită situația spectacolului *Oedipe*, în regia lui Jean Rânzescu. Cu toate că fusesem destituit de la Secția de Știință și Cultură (în oct.1960), maestrul Ion Dumitrescu și Zeno Vancea m-au invitat, în febr.1961, la Uniunea Compozitorilor și, printre altele, mi-au spus că se insistă ca spectacolul cu opera enesciană să fie „revăzut”, conform cerințelor exprimate anterior. De aceea, C. Crăciun - șefa Departamentului Cultură din cadrul Ministerului - a acceptat să discute cu Jean Rânzescu „rețușurile” la scenele incriminate. După câte am aflat - mai târziu, chiar de la Constanța Crăciun - ea a primit „indicații” sub formă ultimativă, de la Gheorghiu-Dej și N. Ceaușescu, altfel opera nu putea fi prezentată în cadrul Festivalului din sept.1961. Din păcate, C. Crăciun a consimțit - în două rânduri - să execute obedient dispozițiile primite de la Gheorghiu-Dej: prima dată, în 1959, când a acceptat să-l condamne pe Mihail Andricu la sinistra adunare de „demascare” și, a doua oară în 1961, când i-a cerut regizorului Jean Rânzescu să „modifice”, să „rețușeze” unele scene din memorabilul spectacol *Oedipe*, din 1958. Fiind vorba de o chestiune exclusiv artistică, C. Crăciun era obligată să nu-și schimbe opțiunile prin acceptarea cererii-ultimatum a celor doi lideri ai CC, ci să insiste solidar în vederea convocării unei întâlniri a lui Gheorghiu-Dej și I.G. Maurer - președinte al Prezidiului MAN, cu o delegație a muzicienilor români, pentru clarificarea pozițiilor și înlăturarea ingerințelor neavenite în creația artistică. După efectuarea „rețușurilor” cerute prin intermediul Constanței Crăciun, Mihai Brediceanu și Jean Rânzescu au reintrodus spectacolul în repertoriul TOB prezentând *varianta «rețușată»* în cadrul celui de-al doilea Festival și Concurs Internațional „George Enescu”, din sept.1961. Manifestările Festivalului și Concursului s-a bucurat, din nou, de succes răsunător, atât prin valoarea artistică a personalităților sosite din străinătate, cât și prin concertele ce au avut loc și performanțele artistice ale concurenților laureați.

Nu se poate trece cu vederea poziția critică adoptată ulterior de instituții muzicale importante, precum Uniunea Compozitorilor, direcțiile muzicale din Departamentul Culturii și din Radio-Televiziune, dar și de unii critici și muzicologi, față de amintitele „rețușuri” în spectacolul *Oedipe* din 1958. Bunăoară, Viorel Cosma a susținut cu vigoare valoarea unică a spectacolului din '58, atât prin „finisarea muzicală... până aproape de perfecțiune” a genialei creații, cât și prin „rezolvările fericite ale direcției de scenă, chemate toate în *sprijinul* reliefării pregnante a conținutului înălțător de idei al operei. Între aceste elemente există un echilibru atât de bine gândit și de armonios realizat, încât *Oedipe* trăiește tocmai prin măreția de ansamblu a spectacolului”. [cf. *Enescu azi*, Editura Facla, Timișoara, 1981, p.217-218.]

Relevante sunt și declarațiile cunoscutului bas Nicolae Florei: „Cu *Oedipe* s-a întâmplat un lucru care și acum mă măhnește. După cum se știe, *Oedipe* - așa cum l-a scris marele George Enescu - a fost jucat în premieră la noi, în 1958, la primul Festival

„George Enescu”. A fost reluat..., după ce s-a umblat pe textul libretului înlocuindu-se, de exemplu, «*zâne bune, zâne blânde*» cu «*zile bune, zile blânde*» și alte asemenea nimicuri, că nu le pot numi altfel”. [cf. *Flacăra*, nr.8(1549)/22 febr.1985, p.18, interviu transcris de Victor Niță.]

Am evocat opiniile celor doi muzicieni, pentru că ele definesc succint polemica [îscată de diletanți în ale culturii și alimentată de ideologi obtuzi] pe marginea unei realizări memorabile a artei românești contemporane - spectacolul operei *Oedipe*, dirijor Constantin Silvestri, regizor principal Jean Rânzescu. Premiera operei *Oedipe* în România a redimensionat, în arta interpretativă românească, o problemă esențială a „strategiei” regizorului-artist în a concepe și realiza spectacolul de teatru, în particular, spectacolul de operă: realitatea - *ab initio, in nuce* - o constituie textul dramatic, iar în *Operă și Balet* mesajul muzical în simbioză ierarhizată cu cel al textului literar, respectiv al textului coregrafic. Confruntările privind această problemă esențială a spectacolului modern de teatru și operă continuă să preocupe pe concepatorii contemporani ai artelor scenei. Nocive sunt - și pot fi - doar demersurile de natură dogmatică iconoclastă, de subapreciere, ori împingere în derizoriu a ideilor dramatice, în cazul de față a textului muzical. Desigur, orice om de cultură trebuie să interpreteze teza *organicității* evoluției artei universale și naționale în limitele valorilor estetice autentice, evitând rigiditatea în favoarea deschiderii spre inovație și originalitate, admitând dialogul între sistemele de gândire artistică. Aceste probleme - sugerate cu parcimonie - incită gândirea și sensibilitatea artiștilor cu experiență, dovada elocventă fiind intervenția [*Muzica*, nr.4/2004] maestrului Ion Piso, sub titlul: *Compozitorul și... Ceilalți (Unele probleme în legătură cu interpretarea lui „Oedipe”)*, p.140-148. Generos în idei și sugestii, eseul este o contribuție valoroasă în limpezirea unor probleme artistice extrem de delicate privind interpretarea operei *Oedipe*. De la început, Ion Piso afirmă că «...raportul „ierarhic” normal cere ca ceilalți, adică interpreții, să fie doar purtătorii intențiilor autorului, purtători vii, nu însă mistificatori.»

Într-un interviu din 2001, Ioan Holender, directorul Operei din Viena declara: „Bucureștiul nu a avut un Oedip, sau a avut un Oedip la care a renunțat. [...] Fie ca Bucureștiul să aibă și aud că va avea în următorii ani un Oedip propriu, al lui. Oedip-ul, știm cu toții, este o operă scrisă pentru voci, dar genial scrisă muzical...” [cf. Alina Erimia, *Ioan Holender: „Timpul Oedip-ului n-a venit încă”*, în *Curierul Național*, nr. 3217/29-30 sept. 2001, p.6.]